МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
(Минобрнауки ЧР)

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН
ДЕШАРАН А, IИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО

П Р И К А З

14.09.2023 № 1211-и

г. Грозный

Об утверждении контрольных измерительных материалов по чеченскому языку, кодификатора и спецификации к ним

В соответствии с Порядком проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего образования, утвержденным приказом Министерства просвещения Российской Федерации, Федеральной службы по надзору в сфере образования и науки от 4 апреля 2023 года № 232/551 (далее – Порядок), п р и к а з ы в а ю :

1. Утвердить:

– демонстрационные варианты контрольных измерительных материалов для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку обучающихся, освоивших основные общеобразовательные программы основного общего образования (нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзаменан талламан-лараран коьчалийн демоверсиш), согласно приложению № 1;

- кодификатор проверяемых требований к результатам освоения основной образовательной программы основного общего образования и элементов содержания для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку (нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен д1айахьарна лерина чулацаман элементийн а, дешархой кийча хиларан т1ег1анан лехамийн а кодификатор), согласно приложению № 2;

- спецификацию контрольных измерительных материалов для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку обучающихся, освоивших основные общеобразовательные программы основного общего образования (2023 шарахь нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен д1айахьа лерина талламан-лараран коьчалийн спецификаци),

согласно приложению № 3.

2. Контроль за исполнением настоящего приказа возложить на заместителя министра Тааева И.Д.

Министр Х-Б.Б. Дааев

Приложение № 1
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «11» 09 2023 г. № 1211-п

Демонстрационные варианты контрольных измерительных материалов для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку обучающихся, освоивших основные общеобразовательные программы основного общего образования (нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзаменан талламан-лараран коьчалийн демоверсиш)

1 ВАРИАНТ

Болх кхочушбаран инструкци

Экзаменационни болх кхаа декъах лаьтташ бу, шена чохь 9 тӀедиллар а долуш.

Нохчийн меттан экзаменационни болх кхочушбарна луш 3 сахьт 55 минот хан йу (235 минот).

1-чу декъана йукъадогӀу цхьа тӀедиллар. Иза **ладоьгӀначу текстан буха тӀехь** билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбен жима йозанан болх бу. Тексте шозза ладугӀу.

И тӀедиллар кхочушдо къаьстинчу кехата тӀехь.

2-гӀа дакъа лаьтта 7 тӀедилларх (2-8). 2-чу декъан кхо тӀедиллар кхочушдо **йешначу текстан буха тӀехь**.

2-8-чуй тӀедахкарийн жоьпаш дӀайаздо дешан (дешнийн цхьаьнакхетаран), терахьан, терахьийн хьалха-тӀаьхьаллин кепехь белхан текстехь жоп йаздан билгалйинчу меттехь.

Нагахь 2-чу декъан тӀедахкаршна нийса жоп ца йаздинехь, цунна тӀе сиз хьаккхий, йуххехь керла жоп дӀайазде.

3-чу декъан тӀедиллар кхочушдо 2-чу декъан тӀедахкаршца айхьа болх беш **йешначу текстан буха тӀехь**.

3-чу декъан болх болош, далийнчу кхаа тӀедилларх (9.1, 9.2 йа 9.3) **цхьаъ** харжа. Оцу тӀедилларна, йалийнчу клишех пайда а оьцуш, дуьззина йозанан жоп ло.

И тӀедиллар кхочушдо къаьстинчу кехата тӀехь.

Экзаменехь бакъо ло орфографически лугӀатах пайдаэца.

ТӀедахкарш кхочушдеш, черновиках пайдаэца мегар ду. Белхан мах хадош, черновик тӀехь дина йозанаш лоруш дац.

Ахь кхочушдинчу тӀедахкаршна йаьхна йерриг а баллаш вовшахтуху. Хьайн ма-хуьллу дукха тӀедахкарш кхочушдан а, баллаш йаха а хьажа.

Дала аьтто бойла!

1 дакъа

Тексте ла а догӀий, къаьстинчу кехата тӀехь 1-ра тӀедиллар кхочушде. Цкъа хьалха тӀедилларан лоьмар дӀайазйе, цул тӀаьхьа – йозанан болх.

1

Тексте ла а догӀий, жима йозанан болх кхочушбе.

Хаалахь, хьо декхарийлахь ву, хӀора хаттарна дуьззина (1-2 предложеница) жоп дала.

Йозанан белхан барам 60 дашал кӀезиг хила ца беза.

Нагахь ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх ма-йарра схьайазйина ладоьгIна текст йелахь, оцу белхан **ноль баллаца** мах хадабо.
Жоьпаш терахьашца билгалдаха.
Хаттарш къаьстинчу кехата тIе схьайаздан ца оьшу.
Йозанан болх кхочушбе цIена а, йоза къаьсташ а.

Хаттарш:

1. Аренан некъан тачанах хIун хиллера?
2. Муха кхоьлира буьйса?
3. Говр муьлхачу агIор гIертара?
4. СаIида хIун сацам бира?
5. Муха цIа кхачийра СаIид говро?

2 дакъа

2-8 тIедахкарийн жоьпаш хуьлу белхан текстехь жоьпана билгалйинчу меттехь дIайаздан дезаш долу терахь, терахьийн хьалха-тIаьхьалла йа дош (дешнийн цхьаьнакхетар).

2

Синтаксически анализ.
ДIайеша текст.

(1)Жимма хьалха хIора дитта тIехь хаалуш хилла цхьадолу олхазарш бовхачу махка дIадаханера. (2)Хьаннашкий, йалташ дийначу аренашкий хьийзина къийгаш а, хьозий а йуьрта схьакхелхинера. (3)Гена доцуш гора гIа доьжча макхделла хьаннийн лаьмнаш. (4)Гуттар дехьа къиэгара дато басахь цкъа а ло дешаш доцу башлаьмнийн кортош.

Нийса **грамматически бух** къастийнчу жоьпан вариант билгалйаккха. ДIайазйе цуьнан лоьмар.

1) олхазарш дIадаханера (1-ра предложени)
2) хьийзина къийгаш (2-гIа предложени)
3) макхделла лаьмнаш (3-гIа предложени)
4) къегара дато басахь ло (4-гIа предложени)

Жоп ____

3

Пунктуационни анализ.
Оьшу сацаран хьаьркаш хIиттаде. Айхьа хIиттийнчу цIоьмалгийн терахьаш схьайазде.

Йекхначу стигалхула (1) меллаша дIаоьхура кIайн мархаш. ХIаваъ этIош (2) дIасауьдура маса чIегIардигаш. Тхуна уллерчу дитташ тIера (3) цхьадолу кхокхий (4) хьала а гIуьттуш (5) цхьанхьа-м дIадоьлхура. Кхидерш (6) лаьмнаш долчу агIорхьара (7) схьа а оьхуш (8) дитташ тIе хуьйшура.
Жоп ____

4

Синтаксисически анализ.
Предложенера **кхачам** схьайазбе.

Вай, олхазарийн а, дерриг Iаламан а доладеш, цаьрца къинхетаме хила ма деза.

Жоп ____

5

Орфографически анализ.

Билгалдаьккхина дош йаздаран нийса тIечIагIдар далийнчу жоьпан вариант билгалйаккха. Оцу жоьпан лоьмар дIайазйе.

1) **ЦА ТЕШАР** – «ЦА» дакъалг масдарца къаьстина йаздо.
2) **ДАП-АЬЛЛА** – АЬЛЛА боху дош тIекхетарца кхолладелла чолхе куцдешнаш дефисца йаздо.
3) **ЛОХА** – хьалхарчу спряжени чудогIучу карарчу хенан хандешан чаккхенгахь «А» йаздо.
4) **ВЕДАНА** – долахь цIердешнаш жимачу элпаца йаздо.

Жоп ____

Текст дIа а йеший, 6-9 тIедахкарш кхочушде.

(1)Хьехархочунна Асет Алиевнина ша пхоьалгIачу «А» классана чоьхьайоллушехь хиира бераша цхьаъ-м динийла: кIант а, йоI а бен а доцуш, массо а цхьа тап-аьлла, меттахъхьар а доцуш, тийна Iара.

– (2)Де дика дойла шун, бераш! – элира кхуо, класса чухула дIаса а хьаьжна. (3)Класс цхьабосса хьалагIаьттира:

– (4)Хьан а дойла де дика, Асет Алиевна! – олуш.

(5)Йуха хIокхо, шен стоьла хьалха дIа а йахана, журнал а карахь, охьахаа ша аьлла, стоьла бухара гIант схьаоззошехь, шина-кхаа йоIе мохь белира:

– (6)Асет Алиевна, и гIант кагдина ду хьуна! – олуш.

(7)Вуьш бераш а дара, багош а гIаттийна, гIант кагдина бохург шайна дуьххьара хезаш санна, цеце хьоьжуш. (8)Кхуо гIант меллаша схьауьйзира. (9)Хьалхара цхьа ког гарабелира гIантан, кхуо гIант кхин а сехьадаьккхича, гIарт-аьлла ког охьа а бужуш. (10)ГIант шен кагбеллачу когаца неIарна йуххе дIа а даьхьна, стоьла йуххе схьа а йеъна, хIора берана бохург санна, массарна а бIаьра хьоьжуш, саца а йелла:

– (11)ГIант хьан кагдина аш, мила ву гIант кагдинарг? – хаьттира хьехархочо. (12)Класс йист а ца хилира.

– (13)Шайн нана а, да а охьахууш долу гIант, каг а дина, цаьрга хIумма а ца олуш, дуьтур дарий аш? – хаьттира кхуо, йуха а хIора кIантана кIирйелла бIаьра а хьаьжна.

(14)Зудабераш шайн кIенташка дIахьаьвсира, цхьацца-шишша хьожуш. (15)Цхьа кIант – Сулейманов Адам – парггIат хьалагIаьттира, цхьа а хIума ца хилча санна, вохар а йа цIийвалар а доцуш.

– (16)Ас кагдина-кх и гIант, Асет Алиевна, – элира цо.

(17)Хьехархо сацайелира, ша цуьнга хIинца хIун ала деза ца хууш, цу кIентан дукха паргIат хиларо йоха а йина.

– (18)Асет Алиевна, и гIант Адама ца кагдина, ас кагдина, – элира кхечу кIанта, хьалагIоттуш, нийсса хьехархочуьнга дIа а хьаьжна.

– (19)Бакъ дац иза, гIант ас кагдина! – Адам цу кIанте хьаьжира, гIант ша кагдина бохучуьнга.

– (20)Ца кагдина ахьа-м иза, ас кагдина-кх! – элира Саидов Вахас, ша хиъна Iачуьра сехьа а ваьлла.

– (21)Муьлха ву шушиннах гIант кагдинарг, ловзуш-м вац шушиъ, хIан? (22)ХIара дан хIун ду! – аз айдира хьехархочо.

(23)Ваха йуха а вистхилира:

– (24)Асет Алиевна, ишкапа тӀехь лаьтташ йолчу глобусе хьажа лууш вара со. (25)Цу тӀе кхача гӀерташ, гӀанта тӀе ваьллера. (26)Раздаьлла, кагделира-кх и. (27)Тхан цӀахь ду и тайпа гӀант, ас хӀинцца цӀа а вахана, схьадохьу.

(28)Ваха класса чухула дӀаволавелира.

– (29)Вухаверза, саца… охьахаа… (30)Адам, хьо а охьахаа, – элира Асет Алиевнас, – охьахаа ший а.

(31)Йуха, классехьа букъ берзош, корехьа дӀайирзира, шен костюман кисанара йовлакх буйна а къовлуш. (32)Коре а хьоьжуш, ойлайеш лаьттара хьехархо. (33)Бераш а дара тап-аьлла ладоьгӀуш Ӏаш. (34)Схьайирзича, цуьнан йуьхь оьгӀазе ца хийтира берашна.

– (35)ГӀант цхьаьний тодийр ду аршимма урокаш дӀайевллачул тӀаьхьа, – элира цо кӀедачу озаца.

(36)Кхано, урок дӀайаьллачул тӀаьхьа, хьехархочо, ший а кӀант шена тӀе а кхайкхина, хьехар дира:

– (37)Адам, дика доттагӀ ву-кх хьо Вахин. (38)Ваха, хьо а ву, Адам санна, дика кӀант, хьайн доттагӀчо Адама иштта хаза гӀиллакх хьайца хӀоттийча, иза кхин а вазви-кх ахь суна а, кху берашна а хьалхахь, хьайн бехк тӀе а лоцуш. (39)Иштта хила а беза-кх доттагӀий, вон-дикий цхьабосса вовшашца доькъуш. (40)Нагахь шегара гӀалат даьллехь, и гӀалат нисдан хьажа веза.

(Бексултанов М. М.)

6

Текстан чулацаман анализ.

«Хьехархо чоьхьайаьлча, класс тийна Ӏаш хиларан хӀун бахьана дара?» бохучу хаттарна нийса **тӀечӀагӀдаран хаам** жоьпийн муьлхачу вариантехь бу?

1) Классера дешархочо хьехархочун гӀантан ког кагбинера.
2) Хьехархо чоьхьайолучу хенахь класс даима а дӀатоьра.
3) Хьехархочух кхоьрура класс.
4) Хьехархочунна хазахетийта дагадеанера классана.

Жоп ____

7

Меттан суртхӀотторан гӀирсийн анализ.

Меттан суртхӀотторан гӀирс – **эпитет** шеца йолу предложени билгалйаккха.

1) Зудабераш шайн кӀенташка дӀахьаьвсира, цхьацца-шишша хьожуш.
2) Вуьш бераш а дара, багош а гӀаттийна, гӀант кагдина бохург шайна дуьххьара хезаш санна, цеце хьоьжуш.
3) Йуха, классехьа букъ берзош, корехьа дӀайирзира, шен костюман кисанара йовлакх буйна а къовлуш.
4) – ГӀант цхьаьний тодийр ду аршимма урокаш дӀайевллачул тӀаьхьа, – элира цо кӀедачу озаца.

Жоп ____

Лексически анализ.

37-чу предложенера **«доттагӀ»** бохучу дашна **синоним** йалайе. ДӀайазйе иза.

Жоп ____

3 дакъа

2-чу декъера йешначу текстах пайда а оьцуш, къаьстинчу кехата тIехь 9.1, 9.2 йа 9.3 тIедахкарех кхочушде ЦХЬАЪ. Оцу тIедилларна, йалийнчу клишех пайда а оьцуш, дуьззина йозанан жоп ло. Сочинени йазйан йолайале, дIайазйе хаьржинчу тIедилларан лоьмар: 9.1, 9.2 йа 9.3.

9.1

Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, сочинени-ойлайар йазйе, Л.Н. Толстойн **«Нохчийн мотт уггар хазачу а, хьалдолчу а меттанех цхьаъ бу, нагахь кхоччуш дика иза хууш хьо велахь»** бохучу дешнийн маьIна а достуш.
Хьайн жоп тIечIагIдеш, йешначу текста тIера **ши** масал даладе.
Масалш далош, оьшучу предложенийн терахьаш билгалдаха йа цитированех пайдаэца.
Лингвистически материал тIехь тема схьайоьллуш, Iилманан йа публицистически стилехь болх йазбан таро йу хьан.
Сочинени дIайоло мегар ду Л.Н. Толстойн дешнашца.
Сочиненин барам 70 дашал кIезиг хила ца беза.
Йешначу текстана (йалийнчу текстана) тIе а ца тевжаш йазбинчу белхан мах хадош бац. Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цIена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. Цу тIехь йаздархочуьнца реза ца хила йиш йац…
2. ХIара тезис тIечIагIйеш, хьовсур вай...
3. Масала, текстан... предложенехь...
4. Лакхахь далийнчу масалшка хьаьжча...

Магадо: йалийна клишеш хийца.

9.2

Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, йазйе сочинени-ойлайар. Дийца, муха кхета хьо хIокху предложенин маьIнех: **«Иштта хила а беза-кх доттагIий, вон-дикий цхьабосса вовшашца доькъуш»**.
Сочиненехь айхьа йешначу текстера хьайн ойлайар нийса хилар гойтуш долу **ши** тIечIагIдар (аргумент) даладе.
Масалш далош, оьшучу предложенийн терахьаш билгалдаха йа цитированех пайдаэца.
Сочиненин барам 70 дашал кIезиг хила ца беза.
Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цIена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. Йеллачу предложенин маьIнех со иштта кхета...
2. Сайн жамIаш тIечIагIдеш... предложенера (-шкара) масал далор ду ас.
3. ...предложенино (-еша) тIечIагIйо ойла...
4. Дерзорехь билгалдоккху...

Магадо: йалийна клишеш хийца.

9.3

Муха кхета хьо **ДОТТАГІАЛЛА** бохучу дешан маьІнех? Кепе а далош, комментари йе айхьа цунах билгалдаьккхинчунна.
Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, йазйе **«Муха хуьлу дика доттагІ?»** темина сочинени-ойлайар айхьа билгалдаьккхинчун буха тІехь. **ДоттагІаллех** лаьцна айхьа билгалдаьккхинарг тІечІагІдеш, **ши** масал-тІечІагІдар даладе: **цхьа** масал-тІечІагІдар даладе йешначу текстера, **шолгІаниг** – хьайн дахарехь зеделлачух.
Сочиненин барам 70 дашал кІезиг хила ца беза.
Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цІена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. ДоттагІалла – иза... Сан кхетамехь...
2. Текстан авторна хетарехь...
3. Дахарера масал далош, ала лаьа...
4. Цу тІера схьа жамІ дан таро йу...

Магадо: йалийна клишеш хийца.

2 ВАРИАНТ

Болх кхочушбаран инструкци

Экзаменационни болх кхаа декъах лаьтташ бу, шена чохь 9 тIедиллар а долуш.

Нохчийн меттан экзаменационни болх кхочушбарна луш 3 сахьт 55 минот хан йу (235 минот).

1-чу декъана йукъадогIу цхьа тIедиллар. Иза **ладоьгIначу текстан буха тIехь** билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбен жима йозанан болх бу. Тексте шозза ладугIу.

И тIедиллар кхочушдо къаьстинчу кехата тIехь.

2-гIа дакъа лаьтта 7 тIедилларх (2-8). 2-чу декъан кхо тIедиллар кхочушдо **йешначу текстан буха тIехь**.

2-8-чуй тIедахкарийн жоьпаш дIайаздо дешан (дешнийн цхьаьнакхетаран), терахьан, терахьийн хьалха-тIаьхьаллин кепехь белхан текстехь жоп йаздан билгалйинчу меттехь.

Нагахь 2-чу декъан тIедахкаршна нийса жоп ца йаздинехь, цунна тIе сиз хьаккхий, йуххехь керла жоп дIайазде.

3-чу декъан тIедиллар кхочушдо 2-чу декъан тIедахкаршца айхьа болх беш **йешначу текстан буха тIехь**.

3-чу декъан болх болош, далийнчу кхаа тIедилларх (9.1, 9.2 йа 9.3) **цхьаъ** харжа. Оцу тIедилларна, йалийнчу клишех пайда а оьцуш, дуьззина йозанан жоп ло.

И тIедиллар кхочушдо къаьстинчу кехата тIехь.

Экзаменехь бакъо ло орфографически лугIатах пайдаэца.

ТIедахкарш кхочушдеш, черновиках пайдаэца мегар ду. Белхан мах хадош, черновик тIехь дина йозанаш лоруш дац.

Ахь кхочушдинчу тIедахкаршна йаьхна йерриге а баллаш вовшахтуху. Хьайн ма-хуьллу дукха тIедахкарш кхочушдан а, баллаш йаха а хьажа.

Дала аьтто бойла!

1 дакъа

Тексте ла а догIий, къаьстинчу кехата тIехь 1-ра тIедиллар кхочушде. Цкъа хьалха тIедилларан лоьмар дIайазйе, цул тIаьхьа – йозанан болх.

1

Тексте ла а догIий, жима йозанан болх кхочушбе.

Хаалахь, хьо декхарийлахь ву, хIора хаттарна дуьззина (1-2 предложеница) жоп дала.

Йозанан белхан барам 60 дашал кIезиг хила ца беза.

Нагахь ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх ма-йарра схьайазйина ладоьгIна текст йелахь, оцу белхан **ноль баллаца** мах хадабо.

Жоьпаш терахьашца билгалдаха.

Хаттарш къаьстинчу кехата тIе схьайаздан ца оьшу.

Йозанан болх кхочушбе цIена а, йоза къаьсташ а.

Хаттарш:

1. Аренан некъан тачанах хIун хиллера?
2. Муха кхоьлира буьйса?
3. Говр муьлхачу агIор гIертара?
4. СаIида хIун сацам бира?
5. Муха цIа кхачийра СаIид говро?

2 дакъа

2-8 тIедахкарийн жоьпаш хуьлу белхан текстехь жоьпана билгалйинчу меттехь дIайаздан дезаш долу терахь, терахьийн хьалха-тIаьхьалла йа дош (дешнийн цхьаьнакхетар).

2

Синтаксически анализ.

ДIайеша текст.

(1)Мамаевн борза тIехула, сирла-сийначу стигалахь, йист йоцчу паналле нека деш, дIаоьху кегий йайн мархаш. (2)Цигара, мархашна бухара санна, гонаха схьахеза цхьа исбаьхьа байн мукъам. (3)Ткъа Мамаевн борза бухахь, цкъа а сама ца бовла бийшина Iохку Даймехкан бакъболу кIентий. (4)Царна тIехь Iохкучу мраморан экъанаш тIехь йазйина йу турпалхойн цIераш.

Нийса **грамматически бух** къастийнчу жоьпан вариант билгалйаккха. ДIайазйе цуьнан лоьмар.

1) дIаоьху мархаш (1-ра предложени)
2) схьахеза байн мукъам (2-гIа предложени)
3) бийшина кIентий (3-гIа предложени)
4) Iохкучу экъанаш тIехь (4-гIа предложени)

Жоп ____

3

Пунктуационни анализ.

Оьшу сацаран хьаьркаш хIиттаде. Айхьа хIиттийнчу цIоьмалгийн терахьаш схьайазде.

Овкъаран бос болчу стигалара (1) чуккхийдачу малхо хала дашадо ло (2) амма цунна кIел Iиллина латта (3) дохдан ницкъ ца кхочу. И дийнахь сарралц кхетий а (4) ца лаьтта. Iуьргара лаьхьа санна (5) цкъа схьакъеда (6) йуха мокхачу мархашлахь бов. Латта цул тIаьхьа (7) богIучу май батто дохдийр ду.

Жоп ____

4

Синтаксически анализ.

Предложенера **меттиган латтам** схьайазбе.

Дакъадалаза дисина тхин тIадамаш бацалахь седарчех къегара, куьзганан кийсако санна, бес-бесара нур а хоьрцуш.

Жоп ____

5

Орфографически анализ.

Билгалдаьккхина дош йаздаран нийса тIечIагIдар далийнчу жоьпан вариант билгалйаккха. Оцу жоьпан лоьмар дIайазйе.

1) **МА ВОЬДДУ** – дакъалг «МА» къаьстина йаздо, шеца лелачу дешан орамера мукъаза аз шалхадолуш делахь.
2) **ПХИ ЙАЛХ** – чолхе билгалза-масаллин терахьдешнаш къаьстина йаздо.

3) **ГАН** – доьшуш доцу (шеконан) чаккхенгара «Н» йаздо цхьана дешдекъах латтачу хандешнийн билгалзчу кепехь.
4) **ЦАЛЕЗНА** – дацаран дакъалг «*ЦА*» хандашца цхьаьна йаздо.

Жоп ______________________________

Текст дIа а йеший, 6-9 тIедахкарш кхочушде.

(1)Цхьа наггахь догIура хIаваэхь хIума доцуш, йовхонан тов хьийзош, Iаь ца гIуьттуш денош. (2)Говрахь ГIизлара ара а волий, геннахь йолчу раьгIнашка, царна дехьарчу лаьмнашка бIаьрг беттара Александра. (3)«Цигахь йу-кх со вина йурт. (4)Муха ду-те цигахь? (5)Дийна вуй-те цхьа а со дагавогIург? (6)Гича вевзар варий-те?» – ойланаш хьийзара коьрте.

(7)Николай Николаевичана ца хаалуш ца дисира ша кхиочу, шена везавеллачу кIантана лууш дерг.

(8)ШолгIачу дийнахь, малх кхетаза а болуш, лома боьдучу новкъа вогIура ши бере.

(9)Некъ кIезиг хьешна гора, шина а агIор йаьлла баьццара буц йара, йуккъехь наггахь кIайн, цIен зезагаш а долуш. (10) Некъана цхьа гIулч нацкъара ваьлча, кога лар а йоцуш йуькъа хьун лаьттара, тайп-тайпанчу олхазарша шакарш а йетташ.

(11)Раевскийс йиййцинчу йуьртан йисте кхечира ши бере. (12)Делкъхан хуьлуш лаьттара.

– (13)ХIара йу-кх и йурт.

(14)Сихделла тохаделира Александран дог. (15)«Сан йурт... хIара йу-кх со вина йурт», – бохура цуьнан балдаша. (16)Леррана дIахьежарх девзаш хIума дацара. (17)«Комарийн дитт... дитт мукьана а гахьара», – хьаьвзира коьрте.

(18)Йуьртах чувуьйлира ши бере. (19)Гомачу урамашна шина а агIор лоха, латта тIетесна тхевнаш долу цIенош гора. (20)Кхузахь а девзаш хIума ца хааделира кIантана. (21)Йуьртах чекхдолучу хи тIе кхечира и шиъ. (22)Говрашна хи а малош, сецира цигахь. (23)Хи чу охьавуссучохь болу берд бевзира Александрана. (24)Дагадеара цунна шай, Хьасинний хийлазза цхьаьна оцу берда тIера охьаидар, айми тIе лийча оьхуш. (25)ХIан-хIа, гург хIетахьлерчух хIумма а тера дацара.

– (26)Схьахетарехь, хIокху новкъа иштта дIавахча, дара-кх тхан цIенош, – элира Александра.

(27)Йуха а, меллаша говраш йоххкуьйтуш, йуьртан кхечу урамехула вогIура ши бере.

(28)Цхьана меттехь цIенош лаьттина хилла ах дохийна пенаш гира Александрана. (29)Дехьара беш къух даьлла гора. (30)Цигахьахула бIаьрг кхарстийнчу Александрана гира лекха комарийн дитт. (31)И девзина, сиха элира цо:

– (32)Дитт! (33) Дитт! (34)ДIо ду!

(35)Говрара охьа а иккхина, йараш йуккъехула хьаьдда вахара Александр. (36)Адам санна, марадоьллира цо диттан гIад, безамца хьалахьоьжура генашка. (37)Цуьнан бIаьргаш чу хи хьаьвзира, дагалецамаша дог дуткъадина.

(38)Кхуза кхаччалц дагахь Александра кхаьбна ойланаш, дохк санна, айъайелла, йаьржина дIайахара. (39)Цецваьлла, дIасахьоьжура иза. (40)Цхьаъ мукъана вевзаш стаг карор вац-те, бохура цо ша-шега. (41)Дагадеара Александрана лулахочо шаьш дийначу бежанан ахкарг а делла, шай, Хьасинний, и а дуьйсина, кху новкъахь цIенна хьалха левзина. (42)И ахкарг делларг таллархо Мажа вара, хьаьжа тIехь муо а болуш. (43)И а шерра дагавеара. (44)Хьалха лаьттачу воккхачу стагана тIедерзийра Александра хьажар. (45)Воккхачу стага можах куьг хьаькхира, бIаьргашна тIе беана куй хьалатеттира. (46)Цуьнан хьаьжа тIера муо гира кIантана.

– (47)Мажа!– мохь белира Александре, тIаккха вахана маракхийтира иза воккхачу стагана.

(48)Воьхна, цецваьлла, висинера воккха стаг.

– (49)Хьо хьенан, мила ву, жима къонаха? – хьаьттира Мажас.

(50)БIаьргаш чу хьаьдда хи дIа а доккхуш, велакъежира Александр.

– (51)Тхо кхузахь даьхна, – аьлла, дIатесна лаьттачу декъана тIе куьг хьажийра Александра.

– (52)Там бара хьо Олхазаран воI Iали хилча? – элира Мажас цецваьлла.

– (53)Iали ву! (54)Iали ву! – бохура Александра.

– (55)Дела ва хьо марша! (56)Хьажахь, Олхазаран воI веца. (57)Воккха стаг хилла хьох-м. (58)Дуьлол, тхьога гIур ду вай.

(59)Цу буса, сахиллалц бохург санна, Іийра уьш цхьацца дуьйцуш. (60)Александран хеттарш кхачалуш дацара.

(61)Іуьйранна шен къона хьеший новкъабаха йуьртах валлалц веара Мажа. (62)ДІасакъаьсташ, элира цо:

– (63)Хазахета суна, Іали, хьо тIелаьцнарг дика стаг волуш. (64)Дала Іалашволда хьо. (65)Хьайн аьтто баьллачахула схьанехьа вогIуш хила. (66)Марша гIолда шу!

(Гайсултанов І.Э.)

6

Текстан чулацаман анализ.

«ГІизлара ара а волий, Александр лаьмнашка дІахьежаран хIун бахьана дара?» бохучу хаттарна нийса **тIечIагIдаран хаам** жоьпийн муьлхачу вариантехь бу?

1) Цигахь йара Александр вина йурт.
2) Александрана лаьмнаш цкъа а ца гинера.
3) Александрана лаьмнаш хазахетара.
4) Лаьмнийн баххьаш даим кІайн лаьттара.

Жоп ____

7

Меттан суртхIотторан гIирсан анализ.

Меттан суртхIотторан гIирс – **фразеологизм** шеца йолу предложени билгалйаккха.

1) Говрахь ГІизлара ара а волий, геннахь йолчу раьгІнашка, царна дехьарчу лаьмнашка бІаьрг беттара Александра.
2) ШолгІачу дийнахь, малх кхетаза а болуш, лома боьдучу новкъа вогІура ши бере.
3) Йуха а, меллаша говраш йохкуьйтуш, йуьртан кхечу урамехула вогІура ши бере.
4) Іуьйранна шен къона хьеший новкъабаха йуьртах валлалц веара Мажа.

Жоп ____

8

Лексически анализ.

63-чу предложенера **«дика»** бохучу дашна **антоним** йалайе. ДІайазйе иза.

Жоп ____

3 дакъа

2-чу декъера йешначу текстах пайда а оьцуш, къаьстинчу кехата тIехь 9.1, 9.2 йа 9.3 тIедахкарех кхочушде ЦХЬАЪ. Оцу тIедилларна, йалийнчу клишех пайда а оьцуш, дуьззина йозанан жоп ло. Сочинени йазйан йолайале, дІайазйе хаьржинчу тIедилларан лоьмар: 9.1, 9.2 йа 9.3.

9.1

Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, сочинени-ойлайар йазйе, халкъан хьехархочун Ш.И. Абдуразаковн **«Нохчийн мотт башхачу жовхIарех йуьзна йоккха хазна йу. Оцу жовхIарех бу ойланан муьлхха а агIо гайта таро хуьлуьйту меттан суртхIотторан гIирсаш»** бохучу дешнийн маьIна а достуш.

бохучу дешнийн маьIна а достуш.

Хьайн жоп тIечIагIдеш, йешначу текста тIера **ши** масал даладе.

Масалш далош, оьшучу предложенийн терахьаш билгалдаха йа цитированех пайдаэца.

Лингвистически материал тӀехь тема схьайоьллуш, Ӏилманан йа публицистически стилехь болх йазбан таро йу хьан.
Сочинени дӀайоло мегар ду Ш.И. Абдуразаковн дешнашца.
Сочиненин барам 70 дашал кӀезиг хила ца беза.
Йешначу текстана (йалийнчу текстана) тӀе а ца тевжаш йазбинчу белхан мах хадош бац. Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цӀена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. Авторан дешнашца реза ца хила хала ду...
2. ХӀара тезис тӀечӀагӀйеш, айса йешначу текстан... предложенера масал далор ду.
3. Ткъа... предложенехь кхин цхьаъ…
4. Вайна ма-гарра…

Магадо: йалийна клишеш хийца.

9.2

Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, йазйе сочинени-ойлайар. Дийца, муха кхета хьо хӀокху предложенин маьӀнех: **«Цуьнан бӀаьргаш чу хи хьаьвзира, дагалецамаша дог дуткъадина».**
Сочиненехь айхьа йешначу текстера хьайн ойлайар нийса хилар гойтуш долу **ши** тӀечӀагӀдар (аргумент) даладе.
Масалш далош, оьшучу предложенийн терахьаш билгалдаха йа цитированех пайдаэца.
Сочиненин барам 70 дашал кӀезиг хила ца беза.
Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цӀена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. Йеллачу предложенин маьӀнех со иштта кхета...
2. ХӀокху кхетамах сайна хетарг олуш, билгалдаккха лаьа…
3. …предложенино (-еша) тӀечӀагӀйо шолгӀа ойла…
4. Вайна ма-гарра…

Магадо: йалийна клишеш хийца.

).3

Муха кхета хьо **ДАЙМОХК** бохучу дешан маьӀнех? Кепе а далош, комментари йе айхьа цунах билгалдаьккхинчунна.
Лахахь йалийнчу клишех пайда а оьцуш, йазйе **«Вина мохк мазал мерза бу»** темина сочинени-ойлайар айхьа билгалдаьккхинчун буха тӀехь. **Даймахках** лаьцна айхьа билгалдаьккхинарг тӀечӀагӀдеш, **ши** масал-тӀечӀагӀдар даладе: **цхьа** масал-тӀечӀагӀдар даладе йешначу текстера, **шолгӀаниг** – хьайн дахарехь зеделлачух.
Сочиненин барам 70 дашал кӀезиг хила ца беза.
Нагахь санна сочинени ша ма-йарра схьайийцина йа схьайазйина йуьхьанцара текст хилахь, цхьа а комментари йоцуш, и санна болчу белхан мах ноль баллаца хадабо.
Сочинени йазйе цӀена а, йоза къаьсташ а.

Клишеш:
1. Даймохк – иза... Йеллачу текстан анализ йеш...
2. ХӀокху текстан авторо нийса билгал ма-даккхара...
3. Сайн дахарехь зеделлачуьнга а хьаьжна, айса йалийна ойла тӀечӀагӀйан лаьа...
4. Ойла йиначул тӀаьхьа вайна билгалдолу…

Магадо: йалийна клишеш хийца.

Нохчийн меттан экзаменационни белхан мах хадоран критереш

Нохчийн меттан экзаменационни белхан мах хадоран къепе (система)

I дакъа

ЛадогӀа билгалйина текст

Говр хьекъале хьайба хилар заманашца зеделла адамашна. Даккхий ду цуьнан ниӀматаш.

Цхьана буса дара и. Дийнахь СаӀид говрахь лаьмнашка хьалавоьдуш хилла долу аренан некъан тача дӀадаьккхинера охуш леллачу нуьцкъалчу тракторша. Буьйсанна хан йаьлла хан йара, СаӀид цигахула вухавирзича. Гуьйренан дохк доьлла, говран ши лерг а ца галла кхоьлира буьйса, хьалха бутт а, цул тӀаьхьа дерриг седарчий а къайлла а дохуш. Некъ аьтту агӀор хилла моьттуш, СаӀида шен говран урх ма-хуьллу цигахьа уьйзура. Амма говр йиллана аьрру агӀор гӀертара, «хур-хур» а деш. ТӀаккха дагадеара СаӀидна баккхийчара олуш шена хезнарг: «Хьуо некъах тиллехь, говр, урх тасий, шен лаамехь йита».

«Воккхачо бохург дай, дума таса», – олуш ду. Оцу хьехамах беркат делира СаӀидна. Говран урх, кхин аьтту агӀорхьа ца уьйзуш, хецна йита сацам бира цо. Ша дийнахь дӀайахана некъан лар а лоьхуш, гал ца йолуш, СаӀид цӀа кхачийра цуьнан говро, ша шен лаамехь йитича.

(Кагерманов Д.Д.)

Хаттарш:

1. Аренан некъан тачанах хӀун хиллера?
2. Муха кхоьлира буьйса?
3. Говр муьлхачу агӀор гӀертара?
4. СаӀида хӀун сацам бира?
5. Муха цӀа кхачийра СаӀид говро?

Жоьпаш:

1. Аренан некъан тача дӀадаьккхинера охуш леллачу нуьцкъалчу тракторша.
2. Гуьйренан дохк доьлла, говран ши лерг а ца галла кхоьлира буьйса, хьалха бутт а, цул тӀаьхьа дерриг седарчий а къайлла а дохуш.
3. Говр йиллана аьрру агӀор гӀертара, «хур-хур» а деш.
4. СаӀида сацам бира говран урх, кхин аьтту агӀорхьа ца уьйзуш, хецна йита.
5. Ша дийнахь дӀайахана некъан лар а лоьхуш, гал ца йолуш, иза цӀа кхачийра говро, ша шен лаамехь йитича.

(68 дош)

1-чу тӀедилларан мах хадоран критереш

1 таблица

№	**ЛадоьгӀначу текстан буха тӀехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан маххадоран критереш**	**Баллаш**
ХЖК1	**Жоп тӀедилларца догӀуш хилар**	
	Жоп тӀедилларца догӀуш ду (хаттаршна жоьпаш йаздина). ХӀора жоьпан терахь билгалдаьккхина	2

	Жоп тӀедилларца догӀуш ду (хаттаршна жоьпаш йаздина), **амма** жоьпаш оьшучу терахьашца билгалдаьхна дац	1
	Жоп тӀедилларца догӀуш дац (текст ма-йарра схьайазйина)	0
ХЖК2	**Жоьпийн барам**	
	Экзамен лучо ладоьгӀначу текстан буха тӀехь хӀиттийнчу дерриге а хаттаршна нийса жоьпаш делла	3
	Экзамен лучо ладоьгӀначу текстан буха тӀехь хӀоттийнчу 4 хаттарна нийса жоп делла	2
	Экзамен лучо ладоьгӀначу текстан буха тӀехь хӀоттийнчу 3 хаттарна нийса жоп делла	1
	Экзамен лучо ладоьгӀначу текстан буха тӀехь хӀоттийнчу 2 хаттарна нийса жоп делла, **йа** 1 хаттарна нийса жоп делла, **йа** цхьана а хаттарна нийса жоп ца делла	0
ХЖК3	**Белхан дӀахӀоттам**	
	Экзамен лучо далийна жоьпаш йозучу тексте дирзина	2
	Экзамен лучо далийна жоьпаш йозучу тексте дерзар нисделла **амма** 2 жоьпан хьалха-тӀаьхьалла галйаьккхина	1
	Экзамен лучо далийна жоьпаш йозучу тексте дерзар ца нисделла, **йа** 3 жоьпан хьалха-тӀаьхьалла галйаьккхина	0
ХЖК1–ХЖК3 критерешца кхочушбинчу йозанан белхан баллийн лаккхара барам		**7**

*ХЖК – хаттарийн жоьпийн критереш

Тидам бе!
Нагахь ладоьгӀначу текстан буха тӀехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх ма-йарра схьайазйина ладоьгӀна текст йелахь, оцу белхан **ХЖК1 –ХЖК3** талларан критерешца **ноль баллаца** мах хадабо.
Экзамен лучун йозанан къамелан нийсайаздаран а, фактически нийса хиларан а маххадор ша къаьстина кхочушдо (6 таблица).

2 дакъа

2–8 тӀедахкарш таллар

Экзаменационни белхан 2 декъан тӀедахкарш нийса кхочушдарна экзамен лучунна хӀора тӀедилларна цхьацца балл хӀоттайо. Нийса доцчу жоьпана йа жоп цадаларна ноль балл хӀоттайо.

2 таблица

1-ра вариант

ТӀедилларан лоьмар	Жоп
2	1

3	24568< йа > цу терахьийн муьлхха а кхин рогIалла
4	цаьрца
5	2
6	1
7	4
8	накъост

2-гIа вариант

ТIедилларан лоьмар	Жоп
2	1
3	256 < йа > цу терахьийн муьлхха а кхин рогIалла
4	бацалахь
5	3
6	1
7	1
8	вон

3 дакъа

9 (1; 2; 3) тIедилларан маххадоран критереш

9.1 (сочинени-ойлайар) тIедилларан жоьпан мах хадабо хIокху критерешца

3 таблица

№	Лингвистически темина сочинении-ойлайаран (9.1) маххадоран критереш	Баллаш
С1К1	**Нийса жоп хилар**	
	Экзамен лучо ойлайар теоретически барамехь далийна. Тезисах кхетарца доьзна долу фактически гIалаташ дац	2
	Экзамен лучо ойлайар теоретически барамехь далийна. Тезисах кхетарца доьзна долу фактически 1 гIалат далийтина	1
	Экзамен лучо ойлайар теоретически барамехь далийна. Тезисах кхетарца доьзна долу фактически шиъ йа цул сов гIалат далийтина, **йа** тезис тIе ца чIагIйина, **йа** ойлайар тIедилларан контекстаца догIуш дац, **йа** тезис тIечIагIйина лаххарчу барамехь	0
С1К2	**Масалш-тIечIагIдарш хилар**	
	Экзамен лучо текстера ши масал-тIечIагIдар далийна, текстехь церан долу маьIна нийса билгал а деш	3
	Экзамен лучо текстера ши масал-тIечIагIдар далийна, **амма** текстехь церан долу маьIна билгал ца дина, **йа** текстера ши масал-тIечIагIдар далийна, текстехь церан долу маьIна цхьаннан бен билгал а ца деш, **йа** текстера цхьа масал-тIечIагIдар далийна, текстехь цуьнан долу маьIна билгал а деш	2

	Экзамен лучо текстера цхьа масал-тIечIагIдар далийна, текстехь цуьнан долу маьIна билгал а ца деш	1
	Экзамен лучо тезис гойтуш долу цхьа а масал-тIечIагIдар ца далийна, **йа** экзамен лучо далийна масалш-тIечIагIдарш йешначу текстера дац	0
С1К3	**МаьIнийн цхьаалла, сочинении къамелан уьйр а, хьалха-тIаьхьалла а**	
	Экзамен лучо бинчу белхан мах хадабо маьIнийн цхьаалло, схьадийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тIаьхьалло а: – маьIнин гIалаташ дац, схьадийцаран хьалха-тIаьхьалла гал ца йаьккхина; – балха тIехь текст абзацашка йекъар гал ца даьккхина	2
	Экзамен лучо бинчу белхан мах хадабо маьIнийн цхьаалло, схьадийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тIаьхьалло а, **амма** маьIнин цхьа гIалат далийтина **йа** балха тIехь текст абзацашка йекъарехь цхьа гIалат далийтина	1
	Экзамен лучо бинчу балха тIехь хаало коммуникативни дагалацам, **амма** цхьаннал сов маьIнин гIалат далийтина **йа** текст абзацашка йекъарехь ши гIалат далийтина	0
С1К4	**Белхан дIахIоттам**	
	Болх шен дIахIоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, текстан дIахIоттамехь гIалаташ дац	2
	Болх шен дIахIоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, **амма** текстан дIахIоттамехь цхьа гIалат далийтина	1
	Балха тIехь текстан дIахIоттамехь шиъ йа цул сов гIалат далийтина	0
С1К1 – С1К4 критерешца сочиненин баллийн лаккхара барам		**9**

Тидам бе!

Нагахь сочинени ма-йарра схьайазйина йа схьайийцина текст йелахь, оцу белхан С1К1 – С1К4 талларан критерешца **ноль баллаца** мах хадабо.

Кхочушйечу вариантан 9.1 тIедилларехь йалийнчу цитатех къаьсташ йолчу цитатин буха тIехь йазйинчу сочиненин талларан йерриге а критерешца ноль баллаца мах хадабо.

Экзамен лучун йозанан къамелан нийсайаздаран а, фактически нийса хиларан а маххадор ша къаьстина кхочушдо (6 таблица).

9.2 тӀедилларан мах хадоран критереш

9.2 (сочинени-ойлайар) тӀедилларан жоьпан мах хадабо хӀокху критерешца

4 таблица

№	Текстан анализца йогӀучу темина йазйинчу сочиненин-ойлайаран (9.2) маххадоран критереш	Баллаш
С2К1	**Текстан кийсакан маьӀнах кхетар**	
	Экзамен лучо нийса кхетам белла кийсакан чулацаман. Кхетам баларехь гӀалаташ дац	2
	Экзамен лучо нийса кхетам белла кийсакан чулацаман, **амма** цуьнан кхетам баларехь цхьа гӀалат далийтина	1
	Экзамен лучо нийса кхетам ца белла кийсакан чулацаман, **йа** экзамен лучо шиъ йа цул сов гӀалат далийтина текстан кийсакан чулацаман кхетам баларехь, **йа** экзамен лучун балха тӀехь кийсакан чулацаман кхетам балар дац	0
С2К2	**Масалш-тӀечӀагӀдарш хилар**	
	Экзамен лучо йалийнчу кийсакан чулацаман кхетам баларца догӀу ши масал-тӀечӀагӀдар далийна текстера	3
	Экзамен лучо йалийнчу кийсакан чулацаман кхетам баларца догӀу цхьа масал-тӀечӀагӀдар далийна текстера	2
	Экзамен лучо масал (-ш) – тӀечӀагӀдар (-ш) йешначу текстера ца далийна	1
	Экзамен лучо йалийнчу кийсакан чулацамна кхетам луш долу цхьа а масал ца далийна, **йа** экзамен лучо масална-тӀечӀагӀдарна метта тӀедилларехь йолу цитата **йа** цуьнан дакъа далийна	0
С2К3	**МаьӀнийн цхьаалла, сочинении къамелан уьйр а, хьалха-тӀаьхьалла а**	
	Экзамен лучо биначу белхан мах хадабо маьӀнийн цхьаалло, схьадийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тӀаьхьалло а: – маьӀнин гӀалаташ дац, схьадийцаран хьалха-тӀаьхьалла гал ца йаькkхина; – балха тӀехь текст абзацашка йекъар гал ца даькkхина	2
	Экзамен лучо биначу белхан мах хадабо маьӀнийн цхьаалло, схьадийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тӀаьхьалло а, **амма** маьӀнин цхьа гӀалат далийтина **йа** балха тӀехь текст абзацашка йекъарехь цхьа гӀалат далийтина	1
	Экзамен лучо биначу балха тӀехь хаало коммуникативни дагалацам, амма цхьаннал сов маьӀнин гӀалат далийтина **йа**	0

	текст абзацашка йекъарехь ши гIалат далийтина	
С2К4	**Белхан дIахIоттам**	
	Болх шен дIахIоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, текстан дIахIоттамехь гIалаташ дац	2
	Болх шен дIахIоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, **амма** текстан дIахIоттамехь цхьа гIалат далийтина	1
	Балха тIехь текстан дIахIоттамехь шиъ йа цул сов гIалат далийтина	0
С2К1 – С2К4 критерешца сочиненин баллийн лаккхара барам		**9**

Тидам бе!

Нагахь сочинени ма-йарра схьайазйина йа схьайийцина текст йелахь, оцу белхан С2К2 – С2К4 талларан критерешца **ноль баллаца** мах хадабо.

Экзамен лучо къамел нийсайаздаран а, фактически нийса хиларан а маххадор ша къаьстина кхочушдо (6 таблица)

9.3 тIедилларан маххадоран критереш

9.3 (сочинени-ойлайар) тIедилларан жоьпан мах хадабо хIокху критерешца

5 таблица

№	**Текстан анализца йогIучу темина йазйинчу сочиненин-ойлайаран (9.3) маххадоран критереш**	**Баллаш**
С3К1	**Дешан маьIнадар**	
	Экзамен лучо билгалдаккхар далийна, комментари йина	2
	Экзамен лучо билгалдаккхар далийна, **амма** комментари ца йина	1
	Экзамен лучо нийсадоцу билгалдаккхар далийна, **йа** экзамен лучун балха тIехь дешан маьIнадар дац	0
С3К2	**Масалш-тIечIагIдарш хилар**	
	Экзамен лучо далийна ши масал-тIечIагIдар: цхьа масал-тIечIагIдар йешначу текстера, шолгIаниг-дахарера, **йа** экзамен лучо ши масал-тIечIагIдар йешначу текстера далийна	3
	Экзамен лучо йешначу текстера цхьа масал- тIечIагIдар далийна	2
	Экзамен лучо дахарера масал (-ш)-тIечIагIдар (-ш) далийна	1
	Экзамен лучо цхьа а масал-тIечIагIдар ца далийна	0
С3К3	**МаьIнийн цхьаалла, сочинении къамелан уьйр а, хьалха-тIаьхьалла а**	
	Экзамен лучо биначу белхан мах хадабо маьIнийн цхьаалло, схьадийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тIаьхьалло а: – маьIнин гIалаташ дац, схьадийцаран хьалха-тIаьхьалла гал ца йаьккхина; – балха тIехь текст абзацашка йекъар гал ца даьккхина	2

	Экзамен лучо биначу белхан мах хадабо маьӀнийн цхьаалло, схьадиийцаран къамелан уьйро а, хьалха-тӀаьхьалло а, **амма** маьӀнин цхьа гӀалат далийтина **йа** балха тӀехь текст абзацашка йекъарехь цхьа гӀалат далийтина	1
	Экзамен лучо биначу балха тӀехь хаало коммуникативни дагалацам, **амма** цхьаннал сов маьӀнин гӀалат далийтина **йа** текст абзацашка йекъарехь ши гӀалат далийтина	0
СЗК4	**Белхан дӀахӀоттам**	
	Болх шен дӀахӀоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, текстан дӀахӀоттамехь гӀалаташ дац	2
	Болх шен дӀахӀоттам нийса хиларца а, чекхбаларца а билгалболу, **амма** текстан дӀахӀоттамехь цхьа гӀалат далийтина	1
	Балха тӀехь текстан дӀахӀоттамехь шиъ йа цул сов гӀалат далийтина	0
СЗК1 – СЗК4 критерешца сочинении баллийн лаккхара барам		**9**

Тидам бе!

Нагахь сочинени ма-йарра схьайазйина йа схьайиийцина текст йелахь, оцу белхан СЗК1 – СЗК4 талларан критерешца **ноль баллаца** мах хадабо.

Экзамен лучун йозанан къамелан нийсайаздаран а, фактически нийса хиларан а маххадор ша къаьстина кхочушдо (6 таблица).

6 таблица

№	Экзамен лучо къамел нийса йаздаран а, фактически нийса хиларан а маххадоран критереш	Баллаш
ГК1	**Орфографин норманаш ларйар**	
	Орфографин гӀалаташ дац, **йа** 2-нал сов гӀалат ца далийтина	2
	3, 4 гӀалат далийтина	1
	5 **йа** цул сов гӀалат далийтина	0
ГК2	**Пунктуации норманаш ларйар**	
	Пунктуации гӀалаташ дац, **йа** 2-нал сов гӀалат ца далийтина	2
	3, 4 гӀалат далийтина	1
	5 **йа** цул сов гӀалат далийтина	0
ГК3	**Грамматически норманаш ларйар**	
	Грамматически гӀалат дац, **йа** 1 гӀалат далийтина	2
	2 гӀалат далийтина	1
	3 **йа** цул сов гӀалат далийтина	0
ГК4	**Къамелан норманаш ларйар**	

	Къамелан гӀалаташ дац, **йа** 2-нал сов гӀалат ца далийтина	2
	3, 4 гӀалат далийтина	1
	5 **йа** цул сов гӀалат далийтина	0
ФК1	**Йозанан къамелан фактически нийса хилар**	
	Материал схьайийцарехь **йа** терминех кхетарехь а, йукъайалорехь а гӀалат ца далийтина	2
	Материал схьайийцарехь **йа** терминаш йукъайалорехь 1 гӀалат далийтина	1
	Материал схьайийцарехь **йа** терминаш йукъайалорехь 2 гӀалат далийтина	0
ФК1, ГК1 – ГК4 критерешца сочинении а, жимачу йозанан белхан а маххадоран баллийн лаккхара барам		**10**

Нийсайаздаран маххадорехь (ГК1 – ГК4, ФК1) тидаме эца беза **жимачу йозанан белхан а, сочиненин а барам**.

6-чу таблицехь гайтинчу нормативех пайдаоьцу вовшахтоьхча 130 **йа** цул сов дешнийн барам болу **жима йозанан болх а, сочинени а** талларехь, мах хадорехь.

Нагахь **сочиненин, жимачу йозанан белхан** вовшахтоьхна барам 60 – 129 дош хилахь, ГК1 – ГК4, ФК1 хӀора критерина 1 баллал сов ца хӀоттайо.

ГК1 – 1 балл хӀоттайо, нагахь орфографин гӀалаташ дацахь **йа** 2 доккха доцу гӀалат далийтинехь;

ГК2 – 1 балл хӀоттайо, нагахь пунктуацин гӀалаташ дацахь **йа** 2 доккха доцу гӀалат далийтинехь;

ГК3 – 1 балл хӀоттайо, нагахь грамматически гӀалаташ дацахь **йа** 1 доккха доцу гӀалат далийтинехь;

ГК4 – 1 балл хӀоттайо, нагахь къамелан гӀалаташ дацахь **йа** 2 доккха доцу гӀалат далийтинехь;

ФК1 – 1 балл хӀоттайо, нагахь материал схьайийцарехь **йа** терминех кхетарехь а, йукъайалорехь а гӀалат ца далийтинехь.

Нагахь **жимачу йозанан белхан а, сочиненин а** барам 60 дашал лахара хилахь, цу тайпанчу белхан ГК1 – ГК4, ФК1 критерешца ноль баллаца мах хадабо.

Нагахь дешархочо кхоллараллин **цхьа** болх бен кхочуш ца бинехь (**йа** жима йозанан болх, **йа** сочинени), ГК1 – ГК4, ФК1 критерешца мах хадор цу белхан бараме хьаьжжана хуьлу:

– нагахь белхан барам 130 дашал лахара бацахь, нийсайаздаран мах хадабо, 6-чу таблицех пайдаоьцуш;

– нагахь белхан барам 60 – 129 дош делахь, ГК1 – ГК4, ФК1 хӀора критерина
1 баллал сов ца хӀоттайо (хьажа лакхахь);

– нагахь белхан барам 60 дашал лахара белахь, цу тайпанчу белхан ГК1 – ГК4, ФК1 критерешца ноль баллаца мах хадабо.

Экзамен лучо берриге а экзаменационни болх кхочушбарна хила йиш йолчу **баллийн лаккхара барам – 33.**

Коьртачу йукъарчу дешаран Ӏаморан программашца йолу пачхьалкхан жамӀдаран аттестаци дӀайахьаран Низамца догӀуш (*Россин серлонан министерствон а, Рособрнадзоран а* 2018-*чу шеран лахьанан беттан* 7-*чу дийнан* № 189/1513 *омра*).

«Экзаменационни белхаш шина эксперто толлу. Эксперташа экзаменационни белхан хӀора тӀедилларна йогӀуш йолу балл хӀоттайо. Нагахь санна цу шина эксперто хӀиттийна баллаш цхьаьнайогӀуш ца хилахь, и болх кхоалгӀачу эксперто толлу.

Дешаран предметаца йогӀуш йолчу мах хадоран критерешкахь билгалдина ду баллийн цхьаьнацадар.

Предметни комиссин председатело кхоалгӀа талламхо (эксперт) хӀоттаво хьалха и белхаш толлуш цахиллачарех.

Хьалха теллинчу белхийн мах хадоран баллийн информаци кхоалгӀачу талламхочуьнга (эксперте) дӀало.

КхоалгӀачу талламхочо (эксперто) хӀиттийна баллаш тӀаьххьара йу».

Ладам боллуш лору шина талламхочо 1, 9-гӀий тӀедахкарш кхочушдарехь хӀиттийнчу баллийн барам **10** а, цул сов а цхьаьнацабар нислахь (хӀора эксперто тӀедахкарийн маххадоран йерриг а позицешца (*критерешца*) хӀиттийна баллаш вовшахтуху: ХЖК1 – ХЖК3, С1К1 – С1К4, С2К1 – С2К4, С3К1 – С3К4, ГК1 – ГК4, ФК1).

И тайпа хьал нислахь, кхоалгӀачу талламхочо (эксперто) маххадоран йерриг а позицешца 1, 9-чуй тӀедахкаршна йуха а таллам бо.

Экзаменационни болх кхочушбаран мах хадабо 5 баллан тӀегӀанца (*шкала*)

«**2**» дуьллу, нагахь дешархочо кхочушбинчу экзаменационни белхан массо а декъана **14** баллал (**0 – 14**) сов ца йаьккхинехь.

«**3**» дуьллу, нагахь дешархочо кхочушбинчу экзаменационни белхан массо а декъана **15** баллал кӀезиг а, **22** баллал дукха а йоцуш (**15 – 22**) баллаш йаьхнехь.

«**4**» дуьллу, нагахь дешархочо кхочушбинчу экзаменационни белхан массо а декъана **23** баллал кӀезиг а, **28** баллал дукха а йоцуш (**23 – 28**) баллаш йаьхнехь. Цу тӀе, дешархо декхарийлахь ву нийсайаздарна (ГК1 – ГК4 критерешца) **4** балл йаккха. Нагахь ГК1 – ГК4 критерешца дешархочо **4** баллал кӀезиг йаьккхинехь, тӀаккха «**3**» дуьллу.

«**5**» дуьллу, нагахь дешархочо кхочушбинчу экзаменационни белхан массо а декъана **29** йа цул сов (**29 – 33**) балл йаьккхинехь. Цу тӀе, дешархо декхарийлахь ву нийсайаздарна (ГК1 – ГК4 критерешца) **6** балл йаккха. Нагахь ГК1 – ГК4 критерешца дешархочо **6** баллал кӀезиг йаьккхинехь, тӀаккха «**4**» дуьллу.

Приложение № 2
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «14» 09 2023 г. № 1211-п

Кодификатор проверяемых требований к результатам освоения основной образовательной программы основного общего образования и элементов содержания для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку (нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен д1айахьарна лерина чулацаман элементийн а, дешархой кийча хиларан т1ег1анан лехамийн а кодификатор)

1. ПКЭ-на леринчу талламан-лараран коьчалийн лехам

ПКЭ (ОГЭ) – иза федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан лехамашца цхьаьнайогIуш йолчу коьртачу йукъардешаран программашца дешархоша карадерзийнчу жамIийн цхьаьнадар билгалдаккхаран Iалашонца дIахьош йолчу пачхьалкхан жамIдаран аттестацин кеп йу. Билгалйаьхначу Iалашонашка кхачархьама пайдаоьцу стандартизированни кепехь йолчу тIедахкарийн комплексех льттачу талламан лараран коьчалех (ТЛК).

29.12.2012 № 273-ФЗ «Российски Федерацин дешаран хьокъехь» йолчу федеральни бакъонца а, Россин Минпросвещенис а, Рособрнадзора а 07.11.2018 № 189/1513 омрица тIечIагIдинчу коьртачу йукъарчу дешаран Iаморан программашца пачхьалкхан жамIдаран аттестаци дIайахьаран низамца а цхьаьнайогIуш дIахьо ПКЭ.

2. ТЛК-н чулацам билгалбен документаш

ТЛК-н чулацам билгалболу коьртачу йукъарчу дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан а (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897), иштта, коьртачу йукъарчу дешаран герггара программа тидаме а оьцуш (одобрена решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию (протокол от 08.04.2015 № 1/15), коьртачу йукъарчу дешаран «федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь биначу хийцамийн хьокъехь» документан а буха тIехь (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015).

ТЛК хIоттийна, толлучу чулацаман хьалха-тIаьхьалла нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонентаца цхьаьнайар тидаме а оьцуш (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных образовательных стандартов начального общего, основного
общего и среднего (полного) общего образования»).

3. ТЛК-н дIахIоттам кхолларан а, чулацам харжаран а некъаш

Экзаменационни балхо толлу дешархойн лингвистически компетенци (маттах а, къамелах а долу хаарш; шайн балха тIехь лингвистически хаарех пайдаэца хаар, иштта довзийтаран, классификацин, жамIдаран дешаран меттан хаарш а, карадирзинарш а). Меттан норманаш (лексически, грамматически, стилистически, нийсайаздаран, пунктуационни) ларйарца доьзна долчу хаарша а, карадирзинчара а гойту дешархойн меттан компетенцин барам. Къамелан белхан продуктивни а, рецептивни а карадирзинарш дешархошна хааран барамехь толлу белхан коммуникативни компетенци.

Коьртачу ишколехь дешар чекхдоккхуш, экзамен лучеран кечамбаран барам а, нохчийн маттана кечамбаран барамехь болу пачхьалкхан лехамаш а цхьаьнабогIуш хиларан мах хадо

таро ло экзаменехь делла тIедахкарш кхочушдаро. Цо таро хуьлуьйту лакхарчу классашкахь дешар кхиамца дIадахьа.

ПКЭ-н экзаменационни болх вариативность ларйеш хIоттийна: экзамен лучунна бакъо ло сочиненин кхаа вариантех цхьаъ харжа.

Къаьстинчу тIедахкарийн а, берриге экзаменационни белхан а мах хадоран къепе (система) кхоьллина нохчийн мотт хьехаран ламасташ а, педагогически дустарийн белхан а, теорин а лехамаш ларбеш.

4. ТЛК-н чулацаман а, дIахIоттаман а характеристика

ТЛК-н хIора вариант кхаа декъах а льтта, шайн кепаца а, чолхаллин барамца а къаьсташ долу 9 тIедиллар йукъа а лоцу.

1-ра дакъа – ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбен жима йозанан болх (1-ра тIедиллар).

2-гIа дакъа – (2-8 тIедахкарш) доцца жоп даларан тIедахкарш.

Экзаменационни балха тIехь хьалха хIиттийна хIокху тайпана доцца жоп даларан тIедахкарш:

– ша вовшахтоьхна доцца жоп дIайаздаран тIедиллар;

– хьалха хIиттийнчу жоьпашна йукъара нийса долу цхьаъ схьакъасто а, дIайаздан а хаар.

3-гIа дакъа (9-гIа альтернативни тIедиллар) йешначу текстан буха тIехь, йалийнчу клишех пайда а оьцуш, шена хетарг схьаала хаар толлуш долу даьржинчу жоьпаца йиллинчу кепехь тIедиллар (сочинени).

ТIедахкарш экзаменационни белхан дакъошка декъар гайтина 1-чу таблицехь.

1-ра таблица.

ТIедахкарш белхан дакъошца декъар

Белхан дакъош	ТIедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	ТIедахкарийн тайпанаш
1-ра дакъа	1 (1-ра тIедиллар)	7	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
2-гIа дакъа	7 (тIедахкарш 2-8)	7	Доццачу жоьпаца тIедиллар
3-гIа дакъа	1 (9-гIа тIедиллар)	9	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
1, 3-гIий дакъош		Къамел ма-дарра а, нийса а дIайаздан хаарна – 10 балл	
Дерриг а	9	33	

«Нохчийн мотт» дешаран предмет Iаморан предметан жамIийн тайп-тайпанчу дакъошна таллам барна лерина тIедахкарш декъар гайтина 2-чу таблицехь.

2-гIа таблица.

ТIедахкарш Iаморан предметан жамIаш толлучу блокашка декъар

Iаморан предметан жамIийн блокаш	ТIедахкарийн барам		Берриг а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (33 балл) чулацаман

(ФПДС цхьаьнайогӀуш)		Лаккхара йуъхьанцара балл	хӀора декъан тӀедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Барта а, йозанан а къамелан гӀуллакхдаран некъаш кхиор (ладогӀар, йешар, йоза)	2	16	49
Дешан тайп-тайпана анализ йаран а, дешнийн цхьаьнакхетаран а, предложенин а синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар	5	5	15
Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар	1	1	3
Литературин меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а карайерзор; барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар	1 + дакъош 1,3 (дерриш а)	11	33
Дерриг а	9	33	100

5. ПКЭ-н ТЛК-н тӀедахкарш, чулацаме а, толлучу хаарийн, гӀуллакхдаран некъашка а хьаьжжана, декъар

ТӀедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар 3-чу таблицехь гайтина.

3-гӀа таблица.

ТӀедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар

Чулацаме дакъош	ТӀедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	Берриг а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (33 балл) чулацаман хӀора декъан тӀедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Къамел. ЛадогӀар. Барта къамелах нийса кхетар. Йозанца чулацам схьабийцар (ладоьгӀначу текстан буха тӀехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш алар)	1	7	21
Грамматика. Синтаксис	2	2	6
Къамел	2	10	30
Пунктуаци	1	1	3
Орфографи	1	1	3

Нохчийн меттан къамелан суртхIоттор	1	1	3
Лексика	1	1	3
Меттан норманаш. Орфографи. Пунктуаци	I,3 дакъош (дерриш а)	10	31
Дерриг а	9	33	100

Нохчийн меттан ПКЭ экзаменационни кепан тIедахкарш тайп-тайпана ду, шен меттан коьчалшка хьаьжжана (хьажа 4-чу таблице).

Экзамен лучо болх бо текстан чулацаман меттан хиламашца; хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбо, шен йозанан монологически дIаалар кхуллу.

4-гIа таблица.

ТIедахкарш меттан коьчалца болчу белхан тайпанашка декъар

Меттан коьчалца болчу белхан тайпанаш	ТIедахкарийн барам	Лаккхара йуъхьанцара балл	Берриг а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (33 балл) процентах меттан коьчалца болчу белхан тайпанийн кхочушдинчу тIедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбар	1	7	21
Текстаца болх: текстан чулацаман меттан хиламашца болх бар (текстан меттан анализ)	7	7	21
Сочинени йазйар	1	9	27
Практически нийсайаздар а, къамел фактически нийса хилар		10 (йазйинчу сочиненин, хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан буха тIехь)	31
Дерриг а	9	33	100

6. ТЛК-н тIедахкарш шайн чолхаллин барамашца декъар

Экзаменационни белхан дерриг тIедахкарш чолхаллин коьртачу барамехь ду.

7. Нохчийн меттан ПКЭ дIайахьаран хан

Экзаменационни болх кхочушбарна лерина йу 235 минот.

8. ГIоьнна лерина коьчалш

Экзамен лучарна бакъо ло нийсайаздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

9. Къаьстина тIедахкарш а, берриг экзаменационни болх а кхочушбаран маххадоран къепе (*система*)

Белхан **1-чу декъан** тIедилларан (хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан) жоьпан мах хадабо леррана хIоттийнчу критерешца. Хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан балхана лерина лаккхара балл – **7**.

Белхан **2-чу декъан** хIора тIедиллар нийса кхочушдарна арахецархочунна 1 балл ло. Жоп нийса цадаларна йа жоп делла цахиларна ноль балл хIоттайо. Экзамен лучунна белхан 2-чу декъан тIедахкарш нийса кхочушдарна хIитточу баллийн лаккхара барам – **7**.

Белхан **3-чу декъан** тIедилларан жоьпан мах хадабо леррана хIоттийнчу критерешца.

Сочиненина-ойлайарна (альтернативни тIедилларна) лерина лаккхара балл – **9**.

Экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дIайаздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени талларан буха тIехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.

Экзамен лучо берриг а экзаменационни болх кхочушбарна хIитточу **баллийн лаккхара барам – 33.**

Экзаменационни белхаш шина эксперто толлу. Эксперташа экзаменационни белхан хIора тIедилларна йогIуш йолу балл хIоттайо. Нагахь санна цу шина эксперто хIиттийна баллаш цхьаьнайогIуш ца хилахь, и болх кхоалгIачу эксперто толлу. Дешаран предметаца йогIуш йолчу мах хадоран критерешкахь билгалдина ду баллийн цхьаьнацадар.

Предметни комиссин председатело кхоалгIа талламхо (эксперт) хIоттаво хьалха и белхаш толлуш цахиллачарех.

Хьалха теллинчу белхийн мах хадоран баллийн информаци кхоалгIачу талламхочуьнга (эксперте) дIало.

КхоалгIачу талламхочо (эксперто) хIиттийна баллаш тIаьххьара йу.

Ладам боллуш лору шина талламхочо 1-чунна тIера 9-чунна тIекхаччалц долу тIедахкарш кхочущдарехь хIиттийнчу баллийн барам 10 а, цул сов а цхьаьнацабар нислахь (хIора эксперто тIедахкарийн мах хадоран йерриг а позицешца (критерешца) хIиттийна баллаш вовшахтуху: ХЖК1–ХЖК3, С1К1– С1К4, С2К1– С2К4, С3К1– С3К4, ГК1–ГК4, ФК1).

И тайпа хьал нислахь, кхоалгIачу талламхочо (эксперто) мах хадоран йерриг а позицешца 1,9-гIий тIедахкаршна йуха а таллам бо.

Белхан дерриг а тIедахкаршна хIиттийнчу баллийн буха тIехь йукъара балл йагар а йой,
5 баллан тIегIанца мах хадабо.

10. Экзамен дIайахьаран хьелаш (*говзанчашка лехамаш*)

Нохчийн меттан экзамен йолчу аудитори чу нохчийн меттан говзанчаш-филологаш ца буьту. Экзаменехь вовшахтохархо (организатор) хила веза нохчийн мотт хьоьхуш воцу хьехархо. Экзамен дIайахьаран йукъара инструкци хиларо таро хуьлуьйту, предметан говзанчаш йукъа ца озош, цхьатерра хьелаш лардан.

Кхин дIа даладо экзамен дIайахьаран магийна низам.

Экзаменационни коьчал чохь йолу пакет каракхаьчначул тIаьхьа экзамен лучара дерриг кехаташ йа бланкаш, шайх болу хаамаш тIейазбой, охьадохку, оьшучу низамехь белхан меттехь.

Цкъа хьалха экзамен лучара ладугIу йуьхьанцарчу тексте. Тексте ладугIучу хенахь экзамен лучеран бакъо йу черновик тIехь цхьацца йозанаш дан. ШозлагIа йешначул тIаьхьа хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх кхочушбо экзамен лучара. Тексте ладугIу, аудиозаписах пайда а оьцуш.

5-гIа таблица

Хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх дIабахьаран кеп

№	Организаторан болх	Экзамен лучеран болх	Герггарчу хьесапан хан
1	Дуьххьара аудиозапись хIоттор	Йуьхьанцарчу тексте ладогIар. Тексте ладугIучу хенахь черновик тIехь цхьацца йозанаш дар.	3-4 минот
2	Текстан ойлайан хан йалар	Черновикашца болх бар	5-6 минот
3	Аудиозапись шолгIа хIоттор	Йуьхьанцарчу тексте ладогIар	3-4 минот
4	Запись дIайаккхар. Болх йазбан болабан безарх а,		

	дошам лело бакъо хиларх а хаам бар		
5		Йозанан болх кхочушбар	

Цул тӀаьхьа экзамен лучара кхочуштдо экзаменационни белхан 2-чу а, 3-чу а дакъойн тӀедахкарш.

Белхан дерриг дакъош тӀехь болх бечу хенахь экзамен лучеран бакъо йу нийсайаздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

11. 2023 шеран ТЛК-хь хиллачуьнца дуьстича, 2024 шеран ТЛК-н хийцамаш.

ТЛК-н дӀахӀоттамехь а, чулацамехь а хийцамаш ца бина.

2024 шеран НОХЧИЙН МЕТТАН ПКЭ-н ТЛК-н вариантан жамӀдаран хьесап

Экзаменационни белхан дерриг тӀедахкарш чолхаллин коьртачу барамехь ду

№	Толлучу чулацаман дакъош	Толлучу чулацаман дакъойн код	Толлучу хаарийн код	Кхочушдинчу тӀедилларан лакkхара балл	ТӀедиллар кхочушдан герггарчу хьесапехь йелла хан (минот)
1	ЛадоьгӀначу йа йешначу текстан чулацам схьабийцар (ма-йарра, йацйина, хаьржина)	11.3	1.2	7[1]	90
2	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенин синтаксически анализ	5.10	4.6	1	13
3	Предложенин пунктуацин анализ	7	5.2	1	13
4	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенин синтаксически анализ	5.10	4.5	1	10
5	Дешан орфографически анализ	6	5.1	1	13
6	Текстан анализ	8.5	4.7	1	12
7	Къамелан а, нохчийн меттан а коьрта суртхӀотторан гӀирсаш, царах къамелехь пайдаэцар (метафора, эпитет, дустар, фразеологизм)	10.2	2.2	1	12
8	Дешан лексически анализ	2.5	4.2	1	12
9	Сочиненеш, кехаташ, кхечу жанрийн тексташ йазйар	8.6	1.3	9 [1]	60
	Дерриг тӀедахкарш – **9**. Царах доцца жоп даларан – **7**; даьржина жоп даларан – **2;**				

	чолхаллин барамца: К[1] – **9** Лаккхара йуъхьанцара балл – **33**. Болх кхочушбарна хан – **235 минот**.

1-рий, 9-гIий тIедахкарш толлуш, экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дIайаздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени таллaран буха тIехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.

[1] К – коьрта (Б – базовый).

Приложение № 3
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «14» 09 2023 г. № 1211-п

Спецификация контрольных измерительных материалов для проведения основного государственного экзамена по чеченскому языку обучающихся, освоивших основные общеобразовательные программы основного общего образования (2023 шарахь нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен д1айахьа лерина талламан-лараран коьчалийн спецификаци)

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен дӀайахьарехь коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, чулацаман элементийн а кодификатор талламан лараран коьчалийн (кхин дӀа – ТЛК) чулацам а, дӀахӀоттам а билгалбечу документех цхьаъ йу. Кодификатор – иза коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, толлучу чулацаман элементийн а системе балийналарам (перечень) бу, шена чохь хӀора декъана билгалйина код а йолуш.

Кодификаторо гойту коьртачу йукъарчу дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897;
«О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования», утвержденный приказом Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897 (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015) нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонентаца цхьаьнайар (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных стандартов начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования»).

Кодификатор шина декъах льтта:
– 1-ра дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа карайерзоран тӀегӀанан лехамийн ларам (перечень)»;
– 2-гӀа дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам».
Кодификатор йукъа ца балийна пачхьалкхан жамӀдаран аттестацехь талла йиш йоцу коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа карайерзоран тӀегӀанан лехамаш а, чулацаман элементаш а.

1-ра дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа карайерзоран тӀегӀанан лехамийн ларам

Нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонентан буха тӀехь арахецархой ПКЭ-на кийча хиларан тӀегӀанан лехамаш а, ФПДС-ан буха тӀехь коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа карайерзоран тӀегӀанан лехамаш а цхьаьнабогӀуш бу.

Декъан код	Толлучу лехамаи код	Нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа карайерзоран тӀегӀанан экзаменационни белхан тӀедахкарша толлу лехамаш (КЙД ФПДС-н буха тӀехь)
1		***Барта а, йозанан а къамелан гӀуллакхдаран тайп-тайпана некъаш кхиор (ладогӀар, йешар, йоза, барта а, йозанан а коммуникацин вайзаманан гӀирсийн гӀоьнца тӀекаре)***
	1.1	нохчийн маттахь йешаран хаарш кхиор (Іаморан, довзаран, хьажаран), йешначу коьчалан чулацам тобар, ткъа иштта, текстан коьрта ойла, кхетамаш схьакъасто хаар, тӀечӀагӀдаран а, суртхӀотторан а гӀирсийн маххадор
	1.2	ладогӀаран тайп-тайпана некъаш карадерзор (кхоччуш кхетарца а, коьртачу чулацамах кхетарца а, оьшу хаамаш схьахаржа хаарца а)
	1.3	хьалха хӀоттийнчу Іалашоне а, уьйр лелоре а хьаьжжана, тайп-тайпанчу текстан аларш кхолла хаар (хӀоттийнчу хаттарна тӀечӀагӀдаран жоп, изложени, сочинени, аннотаци, план, и. д. кх.)
2		***Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар***
	2.1	фонетикин суртхӀотторан гӀирсийн коьртачу тайпанийн къастор а, характеристика а
	2.2	лексикин суртхӀотторан гӀирсийн коьртачу тайпанийн къастор а, характеристика а (эпитет, метафора, олицетворени, дустар; фразеологизм, синонимаш, антонимаш, омонимаш)
	2.3	синтаксисан суртхӀотторан гӀирсийн коьртачу тайпанийн къастор а, характеристика а (дустаран карчам)
3		***Маттах, цуьнан дакъойх, категорех долу Іилманан хаарш шордар а, системе далор а; цуьнан тӀегӀанан а, дакъойн а уьйрах кхетар; лингвистикин коьрта кхетамаш караберзор***
	3.1	маьӀне а, коьртачу грамматически билгалонашка а хьаьжжана, коьрта а, гӀуллакхан а къамелан дакъош, церан кепаш билгалйахар
	3.2	цӀердешнийн, билгалдешнийн, цӀерметдешнийн, терахьдешнийн, куцдешнийн тайпанаш а, церан морфологически билгалонаш а къастор
	3.3	хандешнаш, причастеш, деепричастеш а, церан морфологически билгалонаш а къастор
	3.4	дештӀаьхьенаш, дакъалгаш, хуттургаш, церан тайпанаш къастор
	3.5	Айдардешнийн тайпанаш, церан грамматически башхаллаш къастор
4		***Дешан тайп-тайпана анализ йаран а, дешнийн цхьаьнакхетаран, предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар***
	4.1	дешан аьзнийн хӀоттам билгалбаккхар, дакъошка нийса декъар, дешан аьзнийн характеристика
	4.2	дешан а, масех маьӀна долчу дешан а, стилистически башхалла йолчу дешан а лексически маьӀна а, царах пайдаоьцу меттиг а билгалйаккхар, синонимаш, антонимаш йалор
	4.3	дешан дошкхолладаларан, грамматически, маьӀнин анализ йаран буха тӀехь дош морфемашка декъар
	4.4	коьрта а, гӀуллакхан а къамелан дакъойн морфологически таллам бар; йукъара грамматически маьӀнин, коьртачу къамелан дакъойн морфологически билгалонийн характеристика, церан синтаксически гӀуллакх билгалдаккхар
	4.5	предложенин коьртаза меженаш, тӀедерзарш, йукъадало дешнаш къастор

	4.6	предложенин синтаксически анализ кхочушйар, предложенехь коьртачу къамелан дакъойн синтаксически гӀуллакх къастор
	4.7	текстан анализ а, текстан коьрта билгалонаш йовзар а; тема а, коьрта маьӀна а, коьрта дешнаш а, микротемаш а къастор, текст абзацашка йекъар, текстан композиционни элементаш хаар
	4.8	къамелан гӀуллакхан-маьӀнин тайпанаш а, текст меттан функциональни тайпанех цхьаъ хилар а къастор, иштта тайп-тайпанчу кепехь тексташ кхоллар, церан дӀахӀоттаран норманаш ларйар
	4.9	уьйран тайпанаш, текстехь предложенийн уьйрийн маьӀнин, лексически, грамматически гӀирсаш къастор, царах пайдаэца Ӏалашо хилар
5		***Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а карайерзор; къамелехь барта а, йозанан а аларш кхолларехь меттан норманех пайдаэцар карадерзор***
	5.1	бакъо лахар а, дешнаш нийсайаздарехь бакъонех пайдаэцар а
	5.2	цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, диалогехь, цитированехь сацаран хьаьркаш хӀитторан бакъонех пайдаэцар
	5.3	цӀердешнийн, билгалдешнийн, цӀерметдешнийн, терахьдешнийн, хандешнийн кепаш шайн барамца хийцар
	5.4	бартбарехь а, урхаллехь а, деепричастин карчамца йолу предложени йалорехь а, текстан дакъош, предложенеш вовшахтосуш, цӀерметдешнех пайдаэцарехь а, хуттургийн гӀоьнца предложенеш хӀитторехь а грамматически норманаш ларйар

2-гӀа дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу а, коьртачу йукъарчу дешаран Герггарчу коьртачу дешаран программина тӀехьажийна йолчу а чулацаман элементийн ларам нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонентан «Коьртачу дешаран программийн чулацаман Ӏамо декхар долу лаххара барам» декъан чулацамца цхьаьнабогӀуш бу.

Декъан код	Толлучу элементан код	Нохчийн меттан экзаменационни белхан тӀедахкарша толлучу чулацаман элементаш (КЙД ФПДС-н буха тӀехь)
1		***Фонетика***
	1.1	Къамелан аьзнаш
	1.2	Дешан фонетически анализ
	1.3	Озан а, элпан а дозуш хилар
	1.4	Фонетикин графикица а, орфографица а, йолу уьйр
2		***Лексика а, фразеологи а***
	2.1	Цхьа маьӀна долу а, масех маьӀна долу а дешнаш; дешан нийса а, тардина а маьӀна
	2.2	Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш

	2.3	Архаизмаш, историзмаш, неологизмаш. Нохчийн лексикех пайдаэцаран гуо. Бакъ нохчийн а, тIеэцна а дешнаш
	2.4	Фразеологизмаш а, церан билгалонаш а
	2.5	Дешан лексически анализ
3		***Морфемика а, дошкхолладалар а***
	3.1	Дешан хIоттам
	3.2	Дешан морфемни анализ
	3.3	Дошкхолладаларан коьрта некъаш
	3.4	Дешан дошкхолладаларан анализ
	3.5	Нийсайаздарехь дошкхолладаларх а, дешан хIоттамах а долчу хаарех пайдаэцар
4		***Грамматика. Морфологи***
	4.1	Коьрта къамелан дакъош. ХIора коьрта къамелан декъан морфологически а, синтаксически а билгалонаш
	4.2	ГIуллакхан къамелан дакъош
	4.3	Дешан морфологически анализ
	4.4	Тайп-тайпанчу къамелан дакъойх кхоллайелла омонимаш
	4.5	Нийсайаздарехь морфологех долчу хаарех пайдаэцар
5		***Грамматика. Синтаксис***
	5.1	Дешнийн цхьаьнакхетар синтаксически дакъа санна, цуьнан тайпанаш
	5.2	Аларан Iалашоне хьаьжжана, предложенийн тайпанаш
	5.3	Предложенин грамматически лард. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш. Сказуемин тайпанаш
	5.4	Цхьалхечу предложенийн дIахIоттаман кепаш (цхьанахIоттаман а, шинахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззина а, йуьззина йоцу а)
	5.5	Предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин шакъаьстина меженаш; тIедерзарш; йукъадало дешнаш
	5.6	Чолхечу предложенийн тайпанаш
	5.7	Чолхечу предложенерчу дакъойн синтаксически йукъаметтигаш билгалйахаран гIирсаш
	5.8	Тайп-тайпанчу уьйращца йолу чолхе предложенеш
	5.9	Кхечун къамел довзийтаран кепаш
	5.10	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенин синтаксически анализ
	5.11	Текстах кхетам, текстан коьрта билгалонаш (къастор, маьIнин цхьаалла, йозуш хилар, дерзор). Текста йукъара уьйран гIирсаш
	5.12	Нийсайаздарехь синтаксисах долчу хаарех пайдаэцар
6		***Орфографи***
	6.1	Орфографи. Орфограммех кхетам
	6.2	Морфемин хIоттамехь мукъачу, мукъазчу а элпийн нийсайаздар
	6.3	Ъ, Ь нийсайаздар
	6.4	Тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнаш цхьаьна а, дефисца а, къаьстина а йаздар
	6.5	Тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашца ЦА, МА цхьаьна а, къаьстина а йаздар

	6.6	Шала мукъаза элпаш
7		***Пунктуаци***
	7.1	Пунктуаци. Сацаран хьаьркаш а, церан функцеш
	7.2	Цхьалхечу предложенехь сацаран хьаьркаш
	7.3	Чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш
	7.4	Ма-дарра къамелехь а, цитаташкахь а, диалогехь а сацаран хьаьркаш
8		***Къамел***
	8.1	Мотт а, къамел а. Къамелан тIекаре. Къамелан тайпанаш (барта а, йозанан а). Къамелан кепаш (монолог, диалог, полилог)
	8.2	Меттан къамелан а, функциональни стилийн а (Iилманан, публицистически, официальни-гIуллакхан), исбаьхьаллин литературин меттан а коьрта башхаллаш
	8.3	Текст къамелан гIуллакхдаран сурсат. МаьIнин цхьаалла а, текстан коммуникативни тIехьажам: тема, проблема, идей; коьрта а, коьртаза а хаамаш
	8.4	Текстан функциональни-маьIнин тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойлайар)
	8.5	Текстан анализ
	8.6	Сочиненеш, кехаташ, кхечу жанрийн тексташ йазйар
9		***Меттан норманаш***
	9.1	Дош дIааларехь коьрта норманаш (мукъачу аьзнийн дIаалар, мукъазчу аьзнийн дIаалар билгалден норманаш)
	9.2	Вайзаманан нохчийн литературин меттан коьрта лексически норманаш (цуьнан лексически маьIница догIуш, дашах пайдаэцаран норманаш, къамелехь омонимаш, антонимаш, синонимаш масех маьIна долу дешнаш къастор; лексически цхьаьнадалоран норманаш и. д. кх.)
	9.3	Нохчийн литературин меттан коьрта морфологически норманаш (цIердешнийн, билгалдешнийн, терахьдешнийн, цIерметдешнийн, хандешнийн, причастийн, деепричастийн кепаш кхоллайаларан норманаш)
	9.4	Вайзаманан нохчийн литературин меттан коьрта синтаксически норманаш (цхьанатайпанчу меженех пайдаэцаран норманаш; чолхе-цхьаьнакхетта предложенеш хIитторан норманаш; чолхе-карарчу предложенехь къастаман тIетухучу предложенин меттиг; кхачаман тIетухучу предложеница чолхе-карара предложенеш хIитторан норманаш; хуттургаш йоцу чолхе предложенеш хIитторан норманаш; ма-дарра а, лач а къамелаца предложенеш хIитторан норманаш)
10		***Нохчийн къамелан исбаьхьалла***
	10.1	Исбаьхьаллин текстан башхалла
	10.2	Нохчийн меттан а, къамелан а коьрта суртхIотторан гIирсаш, къамелехь царах пайдаэцар (метафора, эпитет, дустар, олицетворени)
	10.3	Фразеологизмаш къамелан суртхIотторан гIирсаш санна
11		***Тайп-тайпанчу стилехь а, жанрехь а йолу тексташ информационни кечйар***

	11.1	Текст информационни йухакечйар (план, конспект, аннотаци)
	11.2	Йешаран тайп-тайпана кепаш (Іаморан, йовзаран, хьажаран), дешаран книгица а, Интернет ресурсаш йукъа а лоцуш, кхиболчу информационни хаамашца а болх баран кепаш
	11.3	ЛадоьгІначу йа йешначу текстан чулацам схьабийцар (ма-йарра, йацйина, хаьржина)